

Josep M. Banús i Sans (1893 – 1972), escriptor i comediògraf reusenc,¹ amb una vida cultural molt activa, se'ns mostra molt capficat pels canvis que pateix la seva ciutat, entenent que «El Reus del segle actual [es refereix al segle xx], quant a capacitat creadora, no pot comparar-se amb el del segle passat. Pot haver-se embellit, pot haver-se posat a to dels temps moderns i guanyat en extensió, però sembla haver-se extasiat en la contemplació del seu passat» (Banús 1952: 419), per això també li implora: «Mira sempre endavant. No facis com la dona de Lot» (Orfeo Reusenc 1923: 8), perquè «el passat, amb tot i ésser brillant, no'ns satisfà prou» (Orfeo Reusenc 1923: 11); o sigui que, malgrat ser conscient de la magnificència que els temps passats van suposar per a Reus (o precisament per això), reclama a la ciutat continuar endavant per, si pot ésser, tornar a brillar com en aquells temps passats. Tinguem en compte, per entendre l'esplendor de Reus al llarg del segle XVIII, que, llavors, Reus, era la segona ciutat del Principat. Josep Banús s'encarrega de recordar-nos-en la importància a través del creixement d'habitants: «L'any 1667 [tenia] 1.270 habitants; el 1786, 14.440; el 1860, 32.310; el 1951, 36.133» (Banús 1955: 93).²

Des de Radio Reus, partint de la visió històrica de Banús, se li encomana la tasca de realitzar unes columnes radiofòniques setmanals, com ho explica el director: Salvador Sedó Llagostera, amb la intenció d'«evocar i exaltar els valors tradicionals i populars del passat històric de Reus» (Banús 1955: 3), a causa de l'amor que, des d'aquesta emissora, senten «pel passat venerable de la nostra Ciutat estimada» (Banús 1955: 4). I Banús mostra haver sabut «interpretar el disig de Radio Reus» (Banús 1955: 4) ben correctament.

Que des de Radio Reus s'apostava per la cultura popular, també ho copsem amb un altre fet de pocs anys abans, el 1947, quan l'emissora va organitzar una recapta popular amb la finalitat de construir uns nous nans per a la ciutat de Reus ja que els que hi havia eren molt antics i estaven força malmesos i, sobretot,

* Aquest article forma part de la investigació del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), reconegut per la Generalitat de Catalunya (2009 SGR 644), del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili i s'emmarca en una línia d'investigació sobre literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri de Ciència i Innovació a través del projecte d'I+D: FFI 2009-08202/FILO.

¹ Veg. Olesti Trilles (1991: 88).

² Totes les cites extretes d'aquest llibre apareixen traduïdes com més endavant expliquem.

havien acabat molt deteriorats després de deixar-los a Riudoms amb motiu d'una festa que s'hi va celebrar el 1937.³

Josep Banús pensava que «quan els pobles perden la seva personalitat, van perdent la seva fisonomia i, després, la seva ànima» (Banús 1955: 43). En aquest mateix sentit, entenia que de la mateixa manera que «la cara de les persones reflecteixen el seu estat d'ànim, podem dir que les tradicions reflecteixen l'estat dels pobles. Els que respecten les seves tradicions són pobles forts, perquè conserven la seva solera» (Banús 1955: 220). Banús, a través de la seva columna, pretenia «revifar l'interès cap a les coses de Reus» i manifesta estar satisfet «si aconsegueix que les seves xerrades serveixin per divulgar part de la història de la nostra ciutat» (Banús 1955: 451).

Les dissertacions de Banús, en les quals ens basarem per valorar la seva aportació a la recerca folklòrica reusenca, van durar un any i 5 mesos. Es van estendre des del 21 de maig de 1952 al 21 d'octubre de 1953. Va realitzar un total de 75 intervencions que, després, va editar en el llibre *Del Reus de antaño*, tot i que algunes ja les havia anat publicant en diversos diaris o revistes reusenques del moment. Les peroracions eren, és clar, pronunciades en castellà (i així les va publicar); les reproduïm, però, en català, a través de traduccions. Tot i que tracten temes ben diversos, sovint vinculats amb la història de la ciutat, tal com se li havia demanat, també inclouen aspectes més purament folklòrics que es donen a conèixer amb certa nostàlgia ja que, normalment, s'expliciten perquè s'han anat perdent, que són els que hem intentat localitzar i extreure. Malgrat no especificar d'on obté la informació per tal de fer-nos-la arribar a través de les seves columnes radiofòniques sí que fa referència en alguna ocasió, com veurem, a les aportacions fetes al respecte per Andreu de Bofarull.

Per reflectir quins aspectes folklòrics hi inclou ens mourem en ordre cronològic, a partir del moment en què comença les seves aportacions a Radio Reus.

1. Sant Joan (24 de juny)

Banús ens parla de la màgica nit de Sant Joan, de com se celebrava aquesta festivitat a l'últim quart del segle XVIII. Hi havia, és clar, fogueres⁴ enceses per tots els carrers de Reus, que competien per qui aconseguia fer-la més alta i que estaven formades per *trastos* vells que es guardaven a les golfes i que els més petits s'en-carregaven d'arreglar.

Al voltant de les fogueres s'hi aplegaven els veïns, que cantaven i ballaven al compàs de la música que amenitzava la vetllada, i la gent més jove que, si

³ Aquest fet el reporta Josep Bargalló i Badia (1992: 39).

⁴ Un costum que, explica, es manté tot i que per qüestions d'ordenances municipals s'han desplaçat als barris dels afores de la ciutat.

s'atrevien, saltaven les fogueres; unes fogueres que convivien amb olor d'herbes, jocs d'encanteri i d'atzar. A més, els carrers estaven adornats i s'encenien coets, petards i *carretilles*. Els joves recorrien els carrers i els ravals amb instruments musicals (guitarres, acordions i panderetes, bàsicament) i cànctics. Alguns d'ells, embriagats i enduts per la gatzara de la festa i la música, acabaven mullats quan algun veí els tirava aigua de «dubtós origen» (Banús 1955: 494).

A 2/4 d'11 de la nit, la majoria de gent es desplaçava al passeig dels Seminaris (actualment passeig Mata) on continuava la festa durant tota la nit. Alguns feien cap a la Bassa Nova on hi havia un lloc de venda de confits, dolços i begudes de tot tipus. Quan la llum del nou dia apareixia, els que havien allargat la festa fins aleshores es retiraven cap a les respectives cases.

A més, també fa referència a:

—Els masets: Durant la revetlla, s'hi menjava coca i es bevia anís amb aigua fresca mentre es ballava amb la música d'un acordió. La gent que s'hi aplegava acabava dormint sota un arbre. L'endemà es menjaven caragols amb una salsa picant, acompanyats de llargs traguets de porró. Després es tornava a ballar amb la música de l'acordió i s'hi duïen a terme jocs, dels quals ens fa una relació: «Pare carbassot», «Puput», «L'anell», «Arrencar cebes»...

—Els hortets: Els ornaments consistien en tires de paper de diferents colors, moltes banderes, salomons... i gresolts o fanals de paper, il·luminats elèctricament o amb una espelma a l'interior. Es regava el terra per no aixecar massa pols i hi havia taules amb begudes, coca, cafès i gelats servits per cambrers improvisats. S'hi ballava fins que sortia el sol o apareixia el cansament. Alguns d'aquests hortets, explica, es van formar vinculats a societats i s'hi prenia cafè i s'hi jugava a cartes durant tota la setmana. Destaca les següents societats: El Porvenir Reusense, La Verbena, La Tranquilidad, Los Amigos de la Aurora, El Brinco, Le Trianon, La Armonia i Nuevo Euterpe... Va ser el 1904 quan es va obrir el local d'estiu de La Palma, d'alta categoria. Tots aquests locals s'ornamentaven degudament per a la revetlla de Sant Joan quan, no només rebien la visita dels socis, sinó també la de molta altra gent. Després de sopar és quan les famílies acostumaven a visitar els hortets. Especialment, les famílies que tenien noies per merèixer havien de fer la volta per tots els hortets de la ciutat.

—Les creences:

- A mitja nit s'havia de posar dins d'un got ple d'aigua, tres papers doblegats, amb un nom escrit en cadascun i el primer que es desdoblejava era el nom del noi o de la noia que estava per tu.
- Es posava dins d'un cossi ple d'aigua una clara d'ou i en les formes que dibuixava s'hi veia la figura, també, del noi o de la noia que estava per tu.

- Es partia pel mig un roser i es passava per damunt un nen herniat, per poder-lo curar, mentre les dues persones que s'havien col·locat a cada extrem del roser deien: «Pren-lo Pere, deixa'l Joan», per la qual cosa s'intentava que aquestes dues persones es diguessin així.
- Es creia que les herbes collides durant la nit de Sant Joan tenien molta més virtut que si les collies en qualsevol altre moment de l'any. Una de les herbes que s'havia de collir aquest dia (el de la vigília de Sant Joan o, pròpiament, el de Sant Joan), tal com el costum marcava (tant per als cristians com per als musulmans, especifica Banús), era la berbena —una herba de tall dret, boniques flors de diferents colors i un fruit sec amb dues o quatre llavors. Va ser cèlebre en l'antiguitat com a planta sagrada i molt utilitzada en medicina. Els antics la utilitzaven en els sacrificis i amb ella feien enllustraments o purificaven les persones i les coses.

2. Festa Major (Sant Pere, 29 de juny)

Destaca tres elements de la Festa Major de Reus:

—Les campanes que es feien repicar al mateix temps que petaven els morters. Explica que, en un principi, un campaner, conegut com a tio Paco, les feia resonar amb força penjant-s'hi, fet que després el rei Ferran VII va prohibir per la perillositat que comportava.

—Els gegants (que ja consta que existien la primera meitat del segle XVII) cada vegada més nombrosos, amb la voluntat de representar les diferents parts del món, i ben acompanyats. Així, el 1712 en rebre Reus el títol de ciutat, s'hi afegeix una imponent àguila. Fa referència, també, al Vitxet i a la Vitxeta, i al fet que a la Vitxeta cada any se li renovava el vestit per anar a l'última moda, cosa que no passava amb el Vitxet.⁵

—Les tronades⁶ (tradició que es va importar, explica, des de Normandia a València i des de València a Reus), en relació amb les quals indica que abans n'hi havia més, però que, amb el temps, algunes es van anar suprimint. Banús en recull la primera que es du a terme, des d'inicis del segle XVIII, quan els regidors portaven casaca i una banda; es realitza a la sortida de completes (la vigília de la festa a la prioral de Sant Pere on es venera el patró de la ciutat amb un lluït ofici), quan davant dels regidors hi ha els gegants i darrere els músics, que van en comitiva

⁵ D'aquí l'expressió encara en voga «anar feta una vitxeta» que vol dir anar a la moda, fins i tot excessivament empolainada i atractiva. També, vinculada amb els gegants hi ha l'expressió «fer l'indio» que, com que el gegant indi porta una mà a la cintura mig amagada i a l'inrevés, significa ser corrupte, acceptar diners de sotamà.

⁶ Segons Antoni de Bofarull: «Se diu tronada porque atrona, y atrona y 's diu tronada porque té trons, paraula que en los anuncis y programas escritos en lo llenguatge oficial, se tradueix per *morteres*» (1880: 141).

cap a l'Ajuntament, des d'un balcó del qual l'alcalde treu un mocador blanc, com a símbol per tal que es comencin a disparar els morterets.

Altres esdeveniments festius:

- Es feien curses («còssos») pels ravals. El guanyador rebia una unça d'or i l'últim un manat de cebes.
- S'ornamentava la plaça de la Constitució (ara del Mercadal) amb graelles, es col·locaven pals d'uns cinc metres d'altura a cada extrem de la plaça a trenta passos de les cases. S'hi tiraven trossos de fusta resinosa i s'hi encenia foc. Cremaven des que l'Ajuntament sortia de completes fins a les dotze de la nit i es tornaven a encendre el dia de Sant Pere quan la processó ja havia passat.

Banús explica que es donava, fins al segle XIX, més importància a les festes que a les fires. Destaca, però, una fira, la fira de Sant Jaume,⁷ que se celebrava a la plaça del Mercadal, primer sota els porxos, després per tota la plaça. Hi havia exhibició dels Xiquets de Valls, curses, danses, músiques... i molt d'enrenou. Explica que les parades més exitoses eren les de pans i coques [amb samfaina], en un moment en què les coques de Reus comptaven amb molt de renom. Recull l'anècdota que aquesta fira també era coneguda com la «fira de les xibeques (o *sibeques*)» perquè s'hi venien aquest tipus d'ocells⁸ que eren molt utilitzats pels caçadors però, després, amb el temps van caure en desús. Indica, però, que aquesta fira va començar a decaure la segona meitat del segle XIX.

Vinculades amb la festa major esmenta les següents danses populars:⁹

- Dansa de moros i cristians: amb música de xeremies i oboès.¹⁰ Les persones anaven vestides amb la carcassa d'una galera. Els moros i els cristians només es distingien amb el símbol que portaven representat en la bandera blanca: en el primer cas una mitja lluna i en el segon una creu. Pertanyia al gremi dels pagesos i hortolans.
- Dansa de Mn.¹¹ Joan de Vich: amb música de violí. Els seus membres portaven un plat en una mà i en l'altra un bastó per dur a terme els passos de la moixiganga. També duien un barret de tres puntes i, des del 1831, una gorra; i un vestit mig groc mig vermell. Aquesta dansa es creu que prové del retorn del tal Joan de la guerra i de l'alegria amb què el va rebre la població. Pertanyia al gremi dels sastres.

⁷ Segons Francesc Gras i Elias: «la más importante y concurrida por espacio de muchos siglos, de cuantas tenían lugar en Cataluña la Nueva» (1906: 30).

⁸ Antoni de Bofarull ens els descriu així: «espècie de mussols, que, ab tot y sa forma, no 's poden considerar com de rapinya, pus són molt poch actius, y més aviat torpes, com que tancan á menut los ulls, obrint, en cambi, la boca, que la tenen molt gran, y se estan quiets ab las alas caygudas y penjant» (1880: 126-127).

⁹ Antoni de Bofarull ens reporta alguns fragments de lletres d'aquestes danses, veg. 1880: 161-166,

¹⁰ Josep Bargalló i Badia, però, diu que l'acompanyament musical era de violins i trompes (1992: 50).

¹¹ Referit al tractament que es donava a algunes persones nobles.

- Dansa de prims: amb música de violins i oboès (ho sabem no per Banús sinó per Andreu de Bofarull [Cavallé 1990: 125]). Anaven mig coberts amb una gasa i a les mans portaven una tira de cascavells. És una de les danses més antigues, representa una dansa de joglars. Pertanyia al gremi dels teixidors de lli.
- Els cavallets: amb música de violí i trompa. Els seus membres portaven la carcassa d'un cavall, amb cap i cua. Representaven la Batalla de Las Navas de Tolosa. Pertanyia al gremi dels blanquers o assaonadors.¹²
- Dansa de gitanes: amb música de flauta i guitarres. Mentre tocaven les castanyoles, trenaven un cordó de cintes que penjava del pal que sostenia el diable.
- Els bastonets: amb música de flautí. Pertanyia al gremi dels carreters o constructors de carros.
- Altres: danses de valencians, cercolets, pastorets, capgrossos, dames i vells... que no pertanyien a cap gremi. Pere Cavallé, hi afegeix les «torres» (Cavallé 1990: 34), tal com les anomena ell, els «castells», tal com els anomenaríem ara.¹³

3. Anada a Salou a banyar-se (10 de juliol)

El primer dia per fer-ho ens indica que era per Sant Cristòfor, si s'avançaven els banys es corria el risc que no sentessin bé. A més, el nombre de banys havia de ser imparell, perquè si eren parells també podien sentar malament. D'altra banda, fer el primer bany per Sant Cristòfor curava les malalties de la pell a les persones que en patien.

La tradició també marcava, ens ho explicita, que s'havia de dinar a «Càl Mitjà»¹⁴ i que s'havia de berenar, a mig camí de tornada, a «Mas Calbó» —que es deia així, segons apunta Pere Cavallé, perquè hi havia nascut sant Bernat Calbó (Banús 1955: 42). Allí, la gent menjava esqueixades, que ja duia preparades, i ballava al ritme d'un acordió.

Després va ser quan es va inaugurar el tranvia econòmic Reus-Salou (23 de juny de 1887) com a manera d'obrir el comerç i la indústria cap a un nou horitzó, el que fornava l'obertura al mar.¹⁵

¹² Segons Josep Bargalló i Badia representaven els cavallers que es van enfrontar als pirates turcs o mahometans que saquejaven les poblacions costeres (1992: 81). Una altra dansa que pertanyia al mateix gremi, segons Andreu de Bofarull, era la de les galeres, representant el combat de Lepant (Cavallé 1990: 127).

¹³ Antoni de Bofarull ens els presenta com a «requisit indispensable en tota festa major» (1880: 170).

¹⁴ Miquel del Sants Font explica que sovint s'ajuntaven més d'una família, per anar a Salou, que llogaven un cotxe gran per desplaçar-se i portaven un plat preparat, el més típic dels quals era el pollastre amb samfaina, d'aquí la cançó que tenia per tornada: «A Salou, a Salou anirem. / Pollastrets, pollastrets menjarem.» (Cavallé 1990: 115).

¹⁵ Pere Cavallé, malgrat la importància d'aquesta efemèride, exposa que «quan encara hi havia el tranvia, les anades a Salou eren més boniques i més divertides» (1990: 41).

De Salou, a més, ens n'indica l'etimologia (Banús 1955: 116): del llatí *Saláuris*, probablement una paraula composta de «sal» i «or» amb la qual cosa s'indicaria que es tracta d'una mar banyada per sorra daurada. I també ens n'explica una llegenda (Banús 1955: 123): caminant des del llatzeret al fanal (potser es refereix al far), vorejant la platja, hi ha la base d'un autèntic castell feudal on una bruixa té recloses diferents donzelles que, de nit, surten a plorar i a lamentar-se de la seva sort. Se'n sap l'existència perquè un mariner va afirmar haver-les vist i sentit en les nits de lluna [plena].

4. Festes de barri i jocs de cucanya

A més, per Sant Cristòfor també hi havia la festa del barri del carrer de la Galera. Les festes de barri havien estat molt populars i els diferents barris competien per veure qui les feia més multitudinàries. Durant les festes sortien parelles de sagristans i els veïns treien les cadires al carrer i mentre menjaven anissos acompanyats d'aigua fresca, contemplaven la multitud que hi passava. Pere Cavallé afegeix que també menjaven «de tant en tant nous, avellanes, pinyons o alguna altra llaminadura, contemplant les parelles d'enamorats i demés gent que anava a visitar son barri» (Banús 1955: 31). Al barri del Carme per les festes hi havia un castell de focs artificials, conegut com «moro de foc» perquè començava amb l'encesa d'un ninot que simulava ser un «moro». De mica en mica, però, aquestes festes es van anar perdent, de manera que al segle xx les poques que encara quedaven, Banús ens indica que ja havien perdut tot el seu caràcter tradicional i popular.

Mentre es van fer s'hi duïen a terme jocs de cucanya alguns dels quals ens ressenya: Hi havia el d'«atrapar» (Cavallé 1990: 84), tal com l'anomena Pere Cavallé, es lligava una corda de balcó a balcó i al mig un conill i una corda en posició vertical per on havia de pujar qui es volgués quedar amb el conill. La corda, però, estava ensabonada i aconseguir arribar al conill no era tasca fàcil. També hi havia el «cossi de les pomes» del qual s'havia de treure la fruita únicament amb l'ajut de la boca. D'altra banda, s'omplia d'aigua una «olla de la Selva», una olla de terrissa, en què també hi havia pólvores de pintura, el concursant armat amb un pal i amb els ulls tancats, havia d'aconseguir trencar-la; l'olla es penjava d'una corda que creuava el carrer. Un altre joc, consistia a enganxar una moneda de dos rals, segons Banús, —de «mitja pesseta», segons Pere Cavallé (1990: 84)—, a una paella emmascarada pel fum d'un fogó que també penjava d'una corda. L'objectiu era aconseguir arrencar la moneda amb les dents. Per últim, també s'hi duïen a terme, entre d'altres, cóssos de sacs.

A part dels jocs de cucanya anteriorment citats, Banús també esmenta amb nostàlgia d'altres jocs, jocs infantils, no necessàriament vinculats a les festes de

barri, que s'han anat perdent, en part perquè «els nens ja no juguen al carrer i les places s'han tornat llocs quiets sense aquells grups de nens entremaliats que se'n feien amos per executar-hi els seus jocs i que els conferien, amb els seus crits i riures, un aspecte de paratge alegre» (Banús 1955: 587). Concreta aquests espais de joc en: plaça del Mercadal, plaça de la Farinera, plaça del Castell, plaça del Baluard, plaça Boada, plaça de la Sang, plaça del Teatre, plaça Hèrcules i plaça Sant Miquel (Banús 1955: 587) i les estones de més gatzara en les tardes (de 5 a 8) de primavera i estiu. A les vuit del vespre s'acabava tot, bé perquè els nens havien d'anar a sopar, bé perquè passava el «cívica» o guàrdia municipal i els feia retirar cap a casa. Els nens s'avisaven entre ells de l'aparició del «cívica» amb crits de: «fusta», «fusta» (Banús 1955: 588).

Els jocs que s'hi empenien eren: la «xipa», el «bòlit», l'«andarí», l'«amagar el fuet», els «retrats»¹⁶ —es podia jugar «als retrats», pròpiament, o amb ells es podia jugar al «motllo» o al «fleurit»¹⁷—, les «boles» —amb les quals es podia jugar al «triangle» o a les «clotxetes».¹⁸

Altres jocs als quals Banús també fa referència són: l'«anxancla», els «quatre cantons», «fer volar l'estel» i jugar «a soldats».¹⁹

5. Romiatge a l'ermita de Santa Anna (26 de juliol)

Durant molts segles els reusencs i els veïns de Castellvell, on hi ha l'ermita de Santa Anna, van professar una gran devoció per santa Anna. Banús emmarca la permanència d'aquest costum fins al segle XIX.²⁰

El mes de juliol multitud de gent es desplaçava al poble de Castellvell, el dia de la seva Festa Major. Als forasters, se'ls exigia una entrada per entrar al poble, fet que es recorda, ens diu, com «pagar la banya» i que a vegades generava disputes entre els joves de Castellvell que exigien el pagament de l'entrada i els joves forasters que es negaven a fer-ho.

A la tarda, la gent es desplaçava a l'ermita de Santa Anna per adorar-la. S'aprofitava l'excursió per passar el dia al voltant de l'ermita. Així, a l'hora de berenar, les famílies s'asseien a terra i endrapaven el menjar que s'havien endut entre dolça gatzara.

¹⁶ O «retrats», segons un anònim (Cavallé 1990: 106).

¹⁷ Ramon Violant i Simorra l'anomena «flèndit» (1990: 736).

¹⁸ Pere Cavallé també fa referència al «pam i pet» (1990: 48).

¹⁹ El mateix anònim d'abans també fa referència a: la «mona» (el «ferro», després), la «sin ninguna», el «rumamà», la «sal i oli», el «santigasamaga», la «cluca», els «pilans», el «cavall-salt», els «quatre cantons», el «dos i dos quants són»... (Cavallé 1990: 106-107).

²⁰ Francesc Gras i Elias, al seu torn, remunta al segle XV la construcció de l'ermita i, per tant, l'inici del romiatge (1906: 49).

A la tornada, com que al mig del camí hi havia el pont de Calderons, un aqüeducte tan angost com elevat, que es trobava amb molt males condicions, era costum que s'intentés abandonar la por i es traspassés el pont. Molts pensaven que era el millor moment del romiatge, un romiatge, d'altra banda, que simbolitzava l'últim adéu a l'hivern.

6. Santuari de la Mare de Déu de Misericòrdia (25 de setembre)

Banús esmenta l'any 1592 com l'any en què la pesta va assolar Reus; l'any en què la pastoreta Isabel Besora, que vivia al carrer de l'Hospital, va sortir el matí del dia 25 de setembre a pasturar el seu ramat i se li va aparèixer la Mare de Déu que, misericordiosa, va dir-li que apagaria l'epidèmia. La pastoreta va córrer a revelar-ho als convilatans. Banús s'apressa a puntualitzar que «no és llegenda, sinó història autèntica» (Banús 1955: 582) i s'empara amb l'explicació que en fa Andreu de Bofarull, com a historiador, que recull que on va fer l'aparició la Mare de Déu és on se li va construir el santuari, segons l'acta del Consell de Jurats del 26 de desembre del 1592;²¹ un fet, per tant, comprovable. Des d'aleshores, és clar, els reusencs manifesten fervor per qui els va salvar de la pesta.

7. Tots Sants (1 de novembre)

A part de l'anada al cementiri, de la familiar castanyada i de la representació de *Don Juan Tenorio*, destaca com a fet particular de la ciutat de Reus en aquesta data la rifa de confitura que es duia en alguns cafès i societats des de les nou del matí fins a les nou de la nit. Indica que la gent preferia jugar-se unes quantes monedes i provar sort, abans d'anar a la botiga a comprar la confitura. Es rifaven, amb els plats de confitura, rams ornamentats amb figures que, fins i tot, podien moure's.²²

També fa referència a com se celebrava abans la castanyada: amb abundància de confitura, panellets i garnatxa; després de la qual cosa es resaven tres parts de rosari per a les ànimes dels difunts. A més, antigament les campanes repicaven durant tota la nit.

8. Nadal (25 de desembre)

En aquest cas ens indica la tradició existent durant el segle XIX:

—El dia 24 ens el presenta com el dia destinat al tió, amb les famílies reunides al voltant de la llar de foc, fent gatzara i els nens entonant repetidament allò

²¹ Veg. Bofarull (1866: 486-488) i, també, per exemple, Gras i Elias (1906: 81-83).

²² Josep Bargalló i Badia ens explica al respecte que el «Ramillete» consistia en «una figura artística de molt de preu o bé una nina automàtica que accionava els braços i movia el cap al so d'una caixa de música que portava a dintre. Aquestes figures s'acompanyaven amb una arroba de confitura» (1990: 151).

de «caga tió, sinó et daré un cop de bastó» (Banús 1955: 271), després dels pertinents cops de bastó és quan troben sota la tela: torrons, massapans, neules, ametlles, figues seques... En aquest mateix dia, el 24, és quan, ens explica, es preparava el dinar per a l'endemà: un gall dindi que es farcia de prunes i pomes, s'untava amb llard i es cobria amb paper d'estrassa dins de la cassola, plena de vi ranci, on es mantenia fins a l'endemà al matí que es portava a la fleca perquè el coguessin al forn. I recorda (i explica) el refrany: «Per Nadal, cada ovella al seu corral» (Banús 1955: 271). Era aquell dia, el 25, quan es muntava el pessebre. Els més importants rebien la visita dels escolans de la Capella de Música de la parroquial de Sant Pere que, en ser-hi davant, cantaven nadales. Marca als voltants de 1890 el costum familiar de passar la tarda del dia 25 als cafès on s'organitzaven concerts de música de tot tipus.

—En relació amb els Reis Mags d'Orient, a partir de les aportacions fetes per Andreu de Bofarull, explica que a finals del segle XVIII i principis del XIX, el dia abans els nens passejaven pels carrers de Reus tots empolainats amb un sarró que feien omplir a l'àvia, la padrina o la tia. En caure la nit, es posaven a dormir esperant trobar l'endemà la finestra o el balcó ple de joguines. Explica que aquest costum del sarró devia desaparèixer a finals del XIX. També indica que a les cases on feien el pessebre es passaven la vetllada cantant nadales davant de la representació que canviaven mínimament ja que apropaven al portal de la cova les figures dels Reis Mags. Per acabar, marca el 1905 com l'any de la primera cavalcada dels Reis Mags a Reus.

9. Sant Antoni Abat (17 de gener)

El dia de Sant Antoni Abat era per a Reus, com també ho era per a d'altres poblacions, un dia de festa. Es beneïen els animals a les 9 del matí a l'església de la Puríssima Sang on, al llarg del dia, es deien diferents misses a l'altar dedicat a sant Antoni. Després de la bendicció es realitzaven els típics tres toms.

El gremi dels assaonadors, però, celebrava la diada en un altre indret: a la capella de la parròquia de Sant Pere, on es feien misses des de 2/4 de sis de la matinada a les 12 del migdia.

A la tarda la gent acostumava a sortir a passejar, algunes famílies es desplaçaven a la Selva del Camp on es realitzaven més actes per festejar Sant Antoni.

Banús, a més, recull dos cànctics populars que entonava la gent que omplia els carrers aquell dia:

Dia disset de gener,
temps de rumesco i sucs,
vé Sant Antonio dels rucs,

fret com les mans de un barber.
Tothom s'hi llueix molt bé,
en guarnir els animals:
brides noves, bons ramals,
tot és guasa,
l'un cau, l'altra li passa,
i aixís volten els arravals. (Banús 1955: 296)

Puix del Cel sou destinat
per ésser nostre Patró,
siau-nos, també protectó,
gloriós, Sant Antoni Abat. (Banús 1955: 298)

10. Carnaval

Fins al segle XVIII va ser tota una cosa diferent de la que esdevindria després. Fins al 1750, assenyala que encara el dia de Sant Sebastià (que és el primer del Carnaval) els jurats i els prohoms que formaven el Consell, assistien a les parroquials del sant, que se celebraven a la parròquia de Sant Pere. En acabar-se, es traslladaven, precedits per una cobla de ministrils, davant la casa del Consell on començava el ball al qual també s'apuntava l'altra gent de la ciutat. La festa s'acabava amb l'aparició del llum del dia.

Tot i que a inicis del segle XIX es va prohibir l'antifaç als homes i les festes es van recloure a les societats i als cafès, és durant aquest segle que s'aconsegueix la màxima esplendor del Carnaval a Reus, concretament des de mitjan segle fins a l'últim quart del segle. Les festes reusenques de Carnaval eren de tan gran anomenada, que Banús recull que eren les millors de tot l'estat espanyol (1955: 330-331) i molta gent venia a gaudir-ne. Més o menys, coincideix l'època d'esplendor amb l'època en què es feia una especial rebuda a S. M. Carnestoltes: entre 1860 i 1876. El primer dia era anunciat a cops de canó que es disparaven des de les societats recreatives, es publicava el ban de les festes que sempre tractava temes d'actualitat irònicament i es nomenava l'Ajuntament i el governador carnestoltesc, que sempre queia sobre persones de bon humor i fàcil dicció. El diumenge de Carnaval a la tarda, després de fer el besamans a S. M. Carnestoltes, començava la desfilada de disfresses pels ravals.

L'últim dia, dimarts, era el dedicat a les danses, es ballava per parelles, normalment de nuvis, i cada societat es distingia de les altres per una disfressa diferent. Es realitzaven a la plaça de l'Ajuntament que estava encerclada per cordes i pals llargs a la punta dels quals hi havia banderes i banderins. Les cases del voltant estaven plenes de gent que n'abarrotaven els balcons, les finestres i els terrats. Al migdia, a les dotze, entraven a la plaça les parelles. Les carrosses, les carraques i les carretel·les es col·locaven al rierol de la plaça i començava el ball que no acabava

fins a les tres de la tarda. Banús ens parla d'una visió «comparable a qualsevol Carnaval de Venècia» (Banús 1955: 342).

A la tarda, les carrosses, les carraques i les carretel·les feien diversos tombs de ravals, és quan es feia la gran batalla de confits, caramels, dolços, serpentines i confeti, fins que s'enterrava S. M. Carnestoltes, que es feia a les 9 del vespre. Es cremava S. M. Carnestoltes en una gran foguera i entre focs artificials i la música.

Banús marca el 1871 com el primer any en què va aparèixer la «Barca» que va esdevenir de presència obligada en els posteriors carnivals. La van comprar uns socis d'El Círcol. Amb el temps, i la decaiguda del Carnaval a Reus, que es va produir l'últim quart del segle XIX, va esdevenir només un record nostàlgic. La decadència també va coincidir amb el trasllat de l'enterrament de S. M. Carnestoltes al dimecres de Cendra i, en dies posteriors, del braç, el dit, l'ungla... Aquest fet no va comptar amb l'aprovació de massa gent. Banús, de fet, explica que creia que era de mal gust aquest enterrament que es feia i que va significar, de fet, l'enterrament del propi Carnaval de Reus.

11. Setmana Santa

Les armadures dels guerrers les data al segle XVI, també marca en aquella època els passos del Senyor amb la Creu al coll que després, el 1705, van ser cedits al gremi dels teixidors, i els de la Soledat, que el 1675 es van cedir al gremi anomenat de solters. També la Santa Creu cedia els seus passos el 1734 al gremi dels terrissaires.

Explica que es va mantenir fins al 1714 el costum de concórrer a la processó dos administradors que, durant el trajecte, demanaven almoïna.

12. El mes de Maria i l'ofertament de la flor (maig)

El 1861 va ser quan es va començar a celebrar a l'església de Sant Francesc o de Sant Bernat Calvó, a l'altar de la Nostra Senyora de la Providència, la funció religiosa del mes de Maria. Poc després (1866) va començar la tradició de l'ofertament de la flor, feta per nenes vestides de blanc, una flor que, com el color del seu vestit, era símbol de la seva virtut.

Més endavant, indica Banús, també es va passar a celebrar el mes de Maria a l'església de Sant Francesc amb una solemne funció amb cant, òrgan i santa paraula.

13. Corpus i la seva vuitada

Explica que es tracta d'una celebració tant de caire religiós com tradicional, de manera que no seria fàcil deslligar els dos aspectes. Al segle XIX gaudia d'una nombrosa guarnició, composta per diferents cossos de l'exèrcit i les tropes, co-

brint el cos de la processó, que aportaven una varietat de colors, a través dels diferents uniformes, que resultava un espectacle vistós i magnífic. També va existir el costum de disparar-se una salva de morterets al pas de la custòdia per davant de les cases municipals. Les vares del pali sota el qual anava la custòdia eren subjectades per persones d'alta representació social.

A partir de l'existència a la ciutat dels gegants, sortien la vigília de Corpus, que s'anunciaven amb un repicament de campanes al migdia. A la tarda, primer saludaven l'Ajuntament, després les autoritats i persones de representació, per acabar ballant per carrers i places. Durant molt de temps la quitxalla els acompanyava al darrere mentre menjava la tradicional coca amb cireres. El mateix Banús va ser qui, com a vicepresident de l'Orfeó Reusenc, des del 1925 al 1928 va organitzar la Festa dels Infants per promoure'n la recuperació.

A més, explica que antigament el Corpus tenia una excel·lent continuació en la seva vuitada: durant vuit dies es revivien les manifestacions de fe i les festes populars. Durant aquests dies els carrers s'adornaven i una comissió de veïns s'en-carregava d'organitzar actes religiosos i populars. Amb el temps, es col·locaven als balcons penjolls de colors (que si eren de ric damasc indicaven la classe de la persona que ocupava la casa). Després va ser adoptat el costum d'envelar els carrers amb llençols per acabar essent adornats amb papers de colors, retallats en tires i en forma de serrell. A les nits, primer s'il·luminaven els carrers amb graelles en què es cremava llenya resinosa per il·luminar-se després amb brandoneres, penjades a les parets de les cases que sostenien brandons de cera, fins que els fanalets de paper amb espelmes, van omplir els barris. També es construïen salomons amb els cercols dels cascs de les sardines, embolicats amb paper i altres amb les closques d'ous, curosament buidades i lligades amb un fil.

Tots aquests ornaments implicaven temps. Dies abans els veïns del barri, que es reunien als portals més grans, ja es posaven a feinejar. S'hi esmerçaven molts esforços per aconseguir que el seu barri fos el més ben guarnit. La vigília del dia assenyalat ja era tota una festa perquè s'abandonava el treball quotidià per penjar tots els ornaments. Pere Cavallé aporta més informació al respecte, indica que s'havia de vigilar l'ornamentació durant tota la nit per evitar que «algun xicot envejós no els faci *fil i pedreta*» (1990: 31) i, d'aquesta manera, destruís tot el treball realitzat. La festa s'anunciava amb pirotècnia i després les parelles de sagristans anaven a l'església on se celebrava un solemne ofici amb orquestra. A la sortida de l'església, els sagristans encatifaven els carrers del barri d'olorós espígol i acudien a un cafè on s'havia preparat un refresc. Al migdia es repartien saboroses coques i a la tarda s'organitzaven diferents jocs de cucanya i d'agilitat, així com curses pedestres. A la nit acabava la festa amb un castell de focs artificials, al qual havia precedit una monumental foguera.

Banús acaba especificant que per Corpus la processó sortia de la parròquia de Sant Francesc i en la vuitena de la prioral de Sant Pere.

14. Romiatge a Santa Marina (18 de juliol)

Sembla que, apunta, prové del segle XVIII quan un manetes que vivia al carrer de Rosich va posar-se greument malalt i va prometre a Santa Marina que si el curava cada any realitzaria un ofici solemne el dia del seu santoral. Com que es va curar, va anar un primer any amb la família a l'ermita de Misericòrdia a venerar l'altar dedicat a Santa Marina i després de la missa es van quedar a dinar i a passar el dia allí. L'any següent s'hi van sumar alguns amics. I l'altre s'hi van sumar més famílies. Així, de mica en mica, va esdevenir tradicional fer el romiatge. Al segle XIX, com que comptava amb tanta concurrència, fins i tot, s'hi muntava una fira.²³

BIBLIOGRAFIA

BANÚS I SANS, J. (1952): *El Círculo en la segunda mitad del siglo ochocentista*, Reus, Centre de Lectura.

— (1955): *Del Reus de antaño*, Reus, Diana.

BARGALLÓ I BADIA, J. (1992): *Restauració de les danses tradicionals de Reus*, s.l., edició de l'autor.

BOFARULL, A. de (1866): *Anales históricos de Reus, desde su fundación hasta nuestros días*, Reus, Imp. de la V. é hijo de Sabater.

— (1880): *Costums que 's perden y recorts que fugen (Reus de 1820 á 1840). Lo derrer catalá, quadro trágich, histórich y en vers*, Barcelona, La Renaixensa.

CAVALLÉ, P. (1990): *Festes i costums de Reus*, Reus, Centre de Lectura.

GRAS I ELIAS, F. (1906): *Historia de la ciudad de Reus*, Reus, Imp. de F. Arís é Hijo.

OLESTI TRILLES, J. (1991): *Diccionari biogràfic de Reusencs*, vol. 1, Reus, Ajuntament de Reus.

ORFEÓ REUSENC (1923): *Memòria corresponent a l'any 1922, llegida pel secretari en Josep Banús i Sans en la Junta General de socis celebrada el dia 12 de gener de 1923*, Reus, Impremta Ferrando.

VIOLANT SIMORRA, R. (1990): *Etnografia de Reus i la seva comarca. El Camp, la Conca de Barberà, el Priorat*, Barcelona, Alta Fulla.

²³ Pere Cavallé (1990: 39) destaca unes «tradicionals rosquilles de sabor exquisit, [com a] atractiu casi es pot dir principal d'aquesta festa» i una cançó popular: «En festa tan senyalada / vés, noia, a Santa Marina / que, si enguany hi vas fadrina, / l'any que ve hi 'niràs casada.»